

Оригинални
научни рад

Милена Б. Митровић¹
Учитељски факултет, Универзитет у Београду

Слике традиционалне културе у настави Српског језика за млађе разреде

Резиме: *Настава српског језика, у тошво свим својим одручјима, треба да ради однос ученика према српској култури, али и култури уошше. Бројни текстови народне и ауторске књижевности врло јасно, а понеде и скривено, прожеи су сликама из народној живош. У раду се олази од обавезних текстова из читанке, у којима се преознају елементи традиционалне културе. Циљ је приказати кроз програмски садржај разноликост и бојство уверења, начина живош, образаца онашања и духовних шворевина који приадају једном народу. Посебан наласак усмерен је на методичко обликовање ових садржаја у националним програмима и читанкама, али и моућностима и изазовима за њихово сиурније место у настави мајерње језика. Иичијавање знакова традиционалне српске културе значајно је јер се одстиче синознавање националној идентитету, што јесте и један од цијева наставе српског језика и књижевности и образовања уошше. Кроз исјраживање читаначких текстова закључује се да стоји мноштво садржаја народне културе који би требало да имају своје место у наставном роучавању и у млађим разредима, не само збој шумачења текста већ и збој очувања и ошовања, те веће ученичкој инјересовања за све оно што приада одручју културе.*

Кључне речи: *традиционална српска култура, наставни програм, књижевни текст, читанка, методичка ајарајтура.*

Култура и настава српског језика

Појам културе одувек је привлачио теоретичаре са жељом да дају што прецизнију дефиницију, одреде њене елементе и функције. Из-

бројано је преко две стотине дефиниција које бисмо могли сматрати различитим, а тачним (према: Plut, 2003). Једна од њих истиче образовање у први план: „Култура подразумева образовање, морално уздизање и богаћење људског духа, те и сталну потребу да се друштво, свет и

¹ milena.mitrovic@uf.bg.ac.rs

Copyright © 2017 by the authors, licensee Teacher Education Faculty, University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

човек-појединац што више оплемене и усаврше“ (Pijanović, 2014: 339). Оваквим одређењем култура обухвата све оно што богати човекову природу и хуманизује људски род најпре кроз системско образовање, а касније и самосталним напорима појединца.

У системском образовању, у предшколском и млађешколском узрасту, кроз активности из развоја говора, а затим и кроз наставу језика и књижевности, деца и ученици се континуирано уводе у свет културе и упознају, пре свега, српску културу, али и културу уопште. Предмет Српски језик, у готово свим својим подручјима, требало би да гради позитиван однос ученика према култури. О таквој улози овог наставног предмета говорили су теоретичари књижевности, писци и методичари. У уводном тексту темата часописа *Иновације у настави*, посвећеном и овим питањима, уредник Александар Јовановић наводи:

Значај овог наставног предмета је велики јер су језик и књижевност (као најстваралачкије испољавање језика) највредније духовно добро једнога народа, чувари његовог памћења и културе. Зато матерњи језик никада не може бити само средство комуникације (у шта неки реформатори хоће да га уклопе), он је носилац наше колективне и индивидуалне меморије које се међусобно допуњују и снаже (Јовановић, 2015: 9).

Из наведеног произилази да су за предмет Српски језик подједнако важне конкретне чињенице и појмови из језика и књижевности, али и целокупни језик и књижевност, као и језичка и књижевна култура. Уопштавајући, може се рећи да је феномен културе свеприсутан у настави. У школском предмету Српски језик (који подразумева и почетно читање и писање, језичку културу, језик и књижевност) има највише потенцијала и садржаја за „развијање свести о државној и националној припадности, неговање српске традиције и културе“ (NP, 2004; NP, 2005; NP, 2006). Нажалост, о важности овог питања се

у програмима за млађе разреде не чита довољно. Не постоје напомене или прописани одређени садржаји који би наставнике или ауторе уџбеника упутили ка конкретним задацима, односно елементима културе. Поред општих циљева васпитања и образовања у основној школи, у наставним програмима се кроз неколико задатака за предмет Српски језик, који су идентични од првог до четвртог разреда, ставља јасан нагласак на очување и јачање културних веза. Увидом у оперативне задатке за овај предмет за сва четири разреда основне школе издвојили бисмо оне задатке које одговарају теми рада, односно захватају културолошки аспект предмета:

- развијање љубави према матерњем језику и потребе да се он негује и унапређује;
- упознавање, развијање, чување и поштовање властитог националног и културног идентитета на делима српске књижевности, позоришне и филмске уметности, као и других уметничких остварења;
- развијање поштовања према културној баштини и потребе да се она негује и унапређује (NP, 2004).

У наставним садржајима, прописаним програмом, увиђа се нераскидивост између културе и наставе језика и књижевности. Бројни обавезни текстови и градиво из језика јесу, у исто време, и културни садржаји. Овде се не мисли на садржаје чији је примарни циљ истицање и хиперболизација националне културе, већ на сазнања која проистичу из конкретних књижевних текстова и јединица из наставе језика, и учвршћују слику о култури.

Јача свест о значају културе доноси све већи број научних скупова и тематских часописа који имају за циљ поновно расветљавање културолошког значаја књижевности, српског језика и наставе овог предмета, али и наставе уопште.²

2 Овде ћемо поменути само неке занимљиве за нашу тему: *Српски културни образац у светлу српске књижевне кристике*, Институт за књижевност и уметност, 2015; „Идентитет српског језика и културе“, *Узданица*, часопис

Сваки од њих својим називом и предметом интересовања усмерава пажњу на поље културе и указује на потребу побољшања и унапређивања односа између наставе језика и културе. Без обзира на ширину самог појма, култура се најпре отелотворује у књижевноуметничким остварењима јер су она успешно у себе унела друштвене вредности и контексте (према: Орашић, 2015).

Слике српске културе у уџбеницима

Због комплексности самог појма и различитих области наставног предмета у овом раду поље проучавања сузили смо на слике традиционалне (народне) српске културе у настави књижевности. Слично као и код општијег појма *култура*, *традиционална (народна) култура* такође нема јединствену дефиницију. Узимајући следеће критеријуме 1) опште одређење *културе*, 2) речничка одредница појма *традиције* („преношење знања, обичаја, веровања, легенди и сл. с генерације на генерацију“ (Šipka, Klajn, 2007: 1252)) и 3) својства иманентна традиционалној култури (континуитет, неформалност, редовност, анонимност њених стваралаца који су истовремено и публика (према: Sokolović, 1970)) дошли смо до ближег одређења појма. Под традиционалном културом у овом раду подразумевамо тип културе који обухвата садржаје најпре преношене усменим путем, а касније и записиване, који припадају једној заједници и предају се с колена на колена. Садржаји традиционалне културе у вези су са животним и радним ритмовима „обичног народа“. Неоспорно је то наслеђе које красе изворност, спонтаност, лепота, мудрост, обичајна етика и морални стандарди. Читанке садрже бројне текстове који чувају нашу богату етнографску грађу, односно пружају

за језик, књижевност и педагошке науке, 2015; „Од фонеме ка тексту, од текста ка култури: о настави српског језика и књижевности“, *Иновације у настави*, 2015; *Културно-идијорна средства у функцији наставе и учења* Учитељског факултета у Ужицу, 2017.

могућност за сагледавање богатог културног наслеђа. За потребе рада проучавали смо обавезне програмске текстове. Како читанка представља основу и за „опште образовање, за васпитање и за стварање културног идентитета ученика“ (Cvetanović, 2012: 20), посебна пажња дата је и методичкој апаратури која прати одабране текстове. Тако су се издвојила она дела народне књижевности, домаћих писаца и научника који директно сликају елементе српске културе. Фабула, мотиви, ликови и њихови поступци носе дух времена, обичаје, веровања, системе вредности. Исти текстови су повод за ауторе уџбеника, али и наставнике, да низом питања, задатака и усмерења искористе садржаје и утичу на чвршће везе са народном културом. Због жанровске разноликости дела народне књижевности осврнули смо се искључиво на конкретне, програмски прописане текстове, али не и на мноштво изборних текстова у читанкама (кратке народне умотворине, обичајне и породичне лирске песме), који су такође ризница фолклорне културе. Очекивано је да су текстови народне усмене књижевности богата грађа за проналажење и тумачење елемената културе. Предмет анализовања нису били и текстови народне и ауторске књижевности који су унети у читанке ван програмских усмерења, односно који су слободан избор аутора уџбеника. Дакле, грађа из које су бирали садржаји припада обавезним, тачно именованим (а не делимично обавезним – изборним) читаначким текстовима. У овом раду као критеријум одабира конкретних примера текстова у којима је укорењена традиционална култура, а представља обавезну грађу за наставну обраду, узета је жанровска разноврсност. Ближе речено, у прегледу нису проучавани текстови који припадају истом жанру и на сличан начин баштине већ поменуте слике традиционалне културе. То значи да и у настави треба водити рачуна о културној разноврсности садржаја.

У првом разреду најмање је текстова који доносе део српске културе. Неоспорно је да је

циљ почетне наставе српског језика описмењавање и увођење у свет књижевности, али је могуће да се и у најмлађем разреду ученици уводе у културни контекст који са собом носе одређени, ваљано одабрани текстови. Песма „Хлеб“ Владимира Андрића говори о току производње хлеба. То је кратка песма за коју због графичке организације стихова можемо рећи да је неочекиван избор за најмлађи школски узраст. Са друге стране, она може бити повод за ширу причу о хлебу. Значајно место у обичајима и веровањима, о појединим празницима у току године, заузима хлеб, прецизније обредни хлеб, а сваки има одређену симболику која је уједно и богатство традиционалне културе (према: Barišić i sar., 2004). У читанкама се након ове песме углавном износе питања која захтевају лична искуства ученика, разумевање занимања која се читају у песми и задаци стваралачког типа. Искорак је учињен у читанци издавачке куће Klett где се тражи тумачење народног поређења *гобар као хлеб* и изреке *од њиве до њиве дуљачак је њуљ* (Žeželj Ralić, 2015). Кроз ове а и многе друге изразе којима обилује народна усмена књижевност преносе се искуство, навике и колективне вредности једне културне заједнице. Ови наведени изрази нису део конкретног књижевног текста, већ проистичу из њега, што је вишеструко корисно. Пре свега, показују се могућности за постављање продуктивних питања чији се одговори не проналазе директно у тексту, повезује се један ауторски текст са народним изразима, ученици се усмеравају на истраживање и кроз тумачење израза шири се општа култура ученика. Потпунијој слици културног наслеђа, коју преносе књижевни текстови у првом разреду, допринела би анализа народних прича „Свети Сава и ђаци“ и „Голуб и пчела“, као и народних песама „Славујак“ и „Божих штапом бата“. У овим делима могуће је препознати и моралне вредности, симболику животиња и веровања о великим празницима у нашем народу.

Народна прича „Свети Сава, отац и син“ обавезан је текст у другом разреду. Прецизније би било одредити је као народну легенду јер легенде „илуструју религиозне норме, а у многама се позивају на обичајне ритуале, наводе се послови који се обављају на селу, у пољу и у домаћинству, а све то легендарне приче доводи на границу реалистичног“ (Mrkalj, 2008: 298). У овој причи Свети Сава, који је „путовао по народу, учећи га и крепећи“, на mudar начин и мирним путем решава сукоб између оца и сина. Фабула приче је вишеструко значајна. Пре свега, улога Светог Саве у народу, његова дела, веровања везана за његове чудотворне моћи, значајни су сегмент српске средњовековне културе. Отац и син у причи траже помоћ од мудрог и ученог лица што је често бивало у нашем народу. Обично се савет добијен на светом месту или од црквеног лица дубоко поштовао и сматрао се неприкосновеним. Сукоб у породици, између оца и сина, због вођења домаћинства покреће следећа питања: шта се некада подразумевало под домаћинством, ко је по правилу био домаћин, која су његова неписана права, а које су обавезе осталих чланова и зашто је било важно бити добар домаћин и одржати слогу у кући. Кроз причу доминирају мудре речи Светог Саве које се схватају као савети сину, а и читаоцима. Упечатљивом завршном сликом, у духу хришћанства, да треба поштовати родитеље, Свети Сава васпитава и оплемењује људе, учи човечности и буди најбоље у човеку. Шире гледано, ова прича указује да легенде и предања „чувају националну традицију“ (Mrkalj, 2008: 296). Бројне друге приче које се обрађују у старијим разредима³ у којима је главни лик Свети Сава преносе бројна предања и паганска

3 У седмом разреду основне школе наставним програмом је предвиђено даље проучавање прича и предања о Светом Сави. Избор се може свести на легендарне приче: „Свети Сава и ђаво“, „Свети Сава и нерадна жена“, „Свети Сава и два супарника“ (према: Mrkalj, 2008).

и заједничка веровања давних времена код Срба, што је неодвојиви део културе једног народа.

У проучаваним читанкама за други разред након ове приче питања се углавном тичу поступака оца, сина, Светог Саве, решења сукоба и моралне поруке. Сугестија из уџбеника издавачке куће Иновација Јоксимовић може бити врло подстицајна. Ученици треба још да прочитају приче „Свети Сава гради прозоре“ и „Свети Сава и родитељи са малим дететом“ (Јоксимовић, 2015: 43). Иако нема других напомена, очекује се да је суштина у упоређивању прочитаних прича и издвајању сличности и разлика. Односно, издвојиле би се чудесне моћи које се повезују са ликом Светог Саве и сликама из народног живота приказаним у причама. Поменутом тексту, као одговарајуће овој теми, засигурно треба придодати народне песме „Мајка Јову у ружи родила“, „Смешно чудо“, „Марко Краљевић и орао“, народне приче „Седам прута“ и „Старо лијино лувкаство“, али и народне басне „Коњ и магарац“ и „Лисица и гавран“.

Епска песма „Марко Краљевић и бег Костадин“, која се обрађује у трећем разреду, добар је пример за сагледавање мноштва слика из наше културе. Књижевни лик Марка Краљевића је погодан за ширу локализацију саме песме, односно друштвене прилике тога доба. Прва слика, којом песма почиње („Коња јашу до два побратима, / бег Костадин и Краљевић Марко“) захтева посебан осврт на значење речи *иобраишим*, на културолошки феномен који је важан српском народу. Разумевање би требало да послужи за откривање прилика у којима се склапао чин братимљења, духовне везе међу људима и прихватање етичких обавеза. И за саму наставну интерпретацију песме овај појам је важно расветлити. Централни догађај о којем се пева јесте крсна слава Митровдан („о јесени, о Дмитрову данку“), важан породични скуп који подразумева низ тада неписаних правила. Песмом и говором ликована не доноси се права слика „сцена-

рија“ слављења славе. Управо једном измењеном сликом, односно *нечовешћивима*, показује се шта је у патријархалној култури било друштвено неприхватљиво и који грехови нису праштани. Дочекивање гостију, распоред седења за трпезом, сама трпеза, здравица и посебан ток здравице (коме, када и чиме наздравити) јединствене су слике ове епске песме, а и традиционалне културе. Као и у другим областима човековог живота и делања, и у славским празновањима имамо разноликост варијација, што је особина наше народне културе. Варијантност обичаја могуће је сагледати кроз упоредну анализу више књижевних текстова или одломака тих текстова у настави.

Сам језик књижевног дела јесте део једне културе. Нарочито непознате речи из текста могу бити повод за проширивање ученичких знања о култури или „ревизију“ ранијих културних навика. Избором и обликовањем ове грађе у читанкама подстиче се доживљај културне припадности и неизоставно је да „творца уџбеника мора да размишља и о дидактичко-методичком апарату помоћу којег ће утицати на развој оних особина личности ученика које га везују за идентитет културе којој припада рођењем“ (Аврамовић, 1997: 113).

У читанкама се након ове епске песме углавном доносе питања чији је циљ издвајање догађаја по редоследу дешавања, уочавање психолошке карактеризације ликована и основних одлика епске песме и моралних поука. Тако се назире идеја аутора у читанци Завода за уџбенике за истицање битнијих културолошких моментана: „Разговарај о томе која је три греха учинио бег Костадин? Поштује ли бег Костадин ближњег свога?“ (Милатовић, 2010: 80). Овим питањима се проверава и садржинско разумевање текста. Међутим, за разговор о њима ученици се упућују на вероучитеља. Није спорно да се о питањима која проистичу из песме разговара са вероучитељем. Засигурно ће се тиме темељније

проучити хришћански елементи из песме. Учитељ, пре свега, треба да води наставну интерпретацију књижевног текста и да њоме обухвати све слојеве уметничког дела. Обрадом народне бајке „Чардак ни на небу ни на земљи“, народних прича „Свети Сава и сељак без среће“, „Свијету се не може угодити“ и „Ветар и Сунце“, народних песама „Двије сеје брата не имале“ и „Женидба врапца Подунавца“, Ршумовићеве песме „Домовина се брани лепотом“ могуће је даље издвајање разноврсних садржаја који припадају традиционалној култури.

Највећи број текстова погодних за ову тему чита се у четвртом разреду: народне песме „Стари Вујадин“, „Јетрвица адамско колена“, „Наджњева се момак и девојка“, „Јеленче“, легенда „Најбоље задужбине“, народна бајка „Пепељуга“, „Златно јагње“ и „Стефаново дрво“ Светлане Велмар Јанковић, „Аждаја своје чеду тепа“ Љубивоја Ршумовића, *Од њашњака до научењака* Михајла Пупина. Народна балада „Јетрвица адамско колена“, програмски обавезан текст, приказује здраве родбинске односе и преноси слику једне породичне заједнице. Песма има богат наративни ток и народни певач износи диван пример у којем главни лик Ковиљка – жена која у ратом захваћеној средини одгаја своје и дете своје јетрве. Занимљиво је констатовати да су оба детета мушка, а било то случајно или не и овај моменат је погодан за стварање слике детета и његовог положаја у традиционалној култури. Шире гледано, ово је један пример који може послужити за слику детињства која је иманентни део једне културе (Коп, 1991). Јетрвица, као централна фигура, има кључну улогу у васпитању и подизању деце. У патријархалној култури жена је увек била на „супротном полу социјалне димензије у односу на мушкарца“ (Требјеџанин, 2000: 192). Због тог сазнања, особине које има Ковиљка, а које представљају етички модел којем треба тежити, дошле су до пуног изражаја. На пример, у читанци Креативног центра (Marinković, Marković, 2012) питањима која

се односе на тумачење песме нарочито су истакнуте племенитост, доброта, великодушност, искреност, оданост, правичност. Оваква методичка организација говори у прилог чињеници да аутори уџбеника, подједнако као и наставници, имају простора за ширење и јачање културног контекста уџбеника и наставе. Веома распрострањен обичај у нашој култури био је давање имена деци по биљкама која имају необична, лековита својства или по животињама које су неустрашиве, а све са жељом да дете буде такво и заштићено од недаћа. Само име главног лика – Ковиљка – потиче од речи *ковиље*, биљке која расте у Панонској низији и отпорна је и јака. Јунакиња је својим делима и карактерним особинама оправдала име које носи. Један од хронотопа у песми јесте црква. Одлазак је подразумевао и некакве обавезе у прикладном одевању и посебну смерност, било у доба ратова или мирних времена („Кадно свето Васкрсење дође, / кад на деци рухо покројише, / какво Мирку, онако Маринку, / чисти скерлет и зелену свилу“). Црква је некада представљала једину културну установу која је имала за циљ не само ширење вере већ и просвећивања и описмењавање народа. У песми језик и његово значење носе лепоту једне културе. Кроз присутне архаизме и историзме из песме (*џреслица*, *аманеј*, *рухо*, *скерлеј*, *блатосиљати*) могућа је проширена прича са ученицима о традицији, обичајима и васпитању, односно оставља могућност да се културни живот Срба језички и предметно дубље сагледа. Питањима након песме у читанци издавачке куће Eduka тражи се издвајање обичаја који су приказани у тексту: „Који су обичаји српског народа овде приказани? Шта је лепо у песми? [...] Зашто је име јунакиње дато по овој биљци?“ (Todorov, Svetković, Plavšić, 2013: 15). Оваква питања била би добар повод за даљи разговор о српској традицији, а тиме не би се само отварали ученички видици и схватање сопствене културе, већ би се и конкретни текст боље разумео. Неуобичајено питање, а важно за књижевни текст, доноси се у

читанци Завода за уџбенике: „Какву задужбину подиже Ковиљка? Упореди са легендом 'Најбоље задужбине!'“⁴ (Орачић, Nikolić, 2007: 89). Ауторке оваквим питањем продубљују појам задужбинарства које је врло заступљено и посебно вредновано у нашој култури, а у самој песми није директно исказано. Вешто се скреће пажња на то да задужбинар не мора бити дародавац само у материјалном, већ је подједнако битно давати у људском и духовном смислу и тако подићи задужбину. За културу уопште, а и традиционалну културу, врло је важно питање језика једног народа. С тим у вези, питања у методичкој апаратури у уџбенику издавачке куће БИГЗ врло су важна: „Погледај у Речнику шта значи *адамско колено* и објасни зашто се за Ковиљку каже да је *адамско колено*?“ (Arandelović, 2007: 61). Прво, ученици се упућују на коришћење српских лексикографских издања, затим, усвајају се значења једног заборављеног израза који је битан за наставно тумачење текста, а свакако се упознаје још један елемент културе, а то је хришћанска вера.

Целокупни аутентичан живот једне српске породице приказан је у делу *Од ђаишњака до научењака* Михајла Пупина. Ово научнопопуларно дело обрађује се у настави кроз одломак дат у читанци. Иако аутори одобрених читанки бирају врло сличне одломке (осим читанке издавачке куће БИГЗ која не садржи одломак), кроз сваки од њих је могуће стварати слику некадашњег народног живота. Сlike остају упечатљиве јер су лично искуство самог аутора. Пишући

4 Народна прича „Најбоље задужбине“ обавезан је програмски текст у четвртм разреду. По савету који су добили од Светог Саве, два човека деле своје богатство по свету на различите начине. Први, подижући цркве, школе и болнице, односно даривањем у материјалном смислу, а други помажући болеснима, гладнима и слабима, тј. дарујући добрим делима. Свети Сава својим речима на крају приче више вреднује „подизање задужбина“ добрим делима од задужбина која се подижу новцем, истиче предност духовног богатства над материјалним и лепоту даривања.

мемоарске приче о свом детињству, несташлуцима, одрастању, играма, породици, школском животу, одласку на школовање надаље у Чешку и Америку, Пупин је задао и етички модел понашања, дао пример добротинитеља, научника, књижевника и патриоте. Ако се осврнемо само на одломке дате у проучаваним уџбеницима, уочићемо различите некадашње животне навике. Најпре, јасна је слика детињства тога доба. Обавезе, игре, несташлуци, однос према родитељима, школи, старијима, методе васпитања, могуће је уочити кроз наставну обраду овог дела. Пупин нема очекивано детињство са тачке гледишта данашњег детета. Његова обавеза је да чува сток са осталим дечацима из села, а уједно то је и време за разне игре. Сливкито пише о поселима, о њиховом току, распореду седења, причама које су се тада говориле. У читанци издавачке куће Нови Логос доноси се такав одломак: „И данас, када се сетим свога детињства у Идвору, осећам да је главни смисао духовног живота на селу одржавање и неговање старих традиција [...] Верни старим обичајима Срба, у дугим зимским вечерима Идворци су одржавали своја посела“ (Stanković Šošo, Čabrić, 2016: 192). Ова свечаност је неодојиви део културе Срба у 19. веку. Она су била „не само облици дружења и забаве, већ су имала и образовни карактер“ (Vuletić, Mijailović, 2005: 119). Циљ је био културно образовање посетилаца кроз разне беседе и песме, а у Пупиновом дому говорило се о Косовској бици, Карађорђу и његовим борбама против Турака, хајдук Вељку. Родитељи Михајла Пупина били су неписмени. То отвара питање образовања некада и приче из историје школства. Иако Пупинова мајка није знала читати и писати, односно како сама каже – била је *слепа код здравих очију*, поседовала је велику животну мудрост. Такви људи били су чувари многих народних обичаја, уверења и прича и преносили их усменим путем. У одломку је дато и једно празноверје о настанку муње: „грмљавина настаје услед тандркања кола светог Илије када се вози кроз рај“ (Trnavac,

2008: 107). Помало и хумористична сцена у овом изабраном делу показује дубока уверења, али и карневализоване представе предака који су била неприкосновени. Готово да је за сваку природну појаву у народу постојало објашњење њеног настанка и последица, мера заштите кроз коју је могуће уочити искуства и стање духа нације.

Начин на који аутори уџбеника у методичкој апаратури доприносе дубљем откривању слика из традиционалне српске културе углавном се своди на неколико питања. „Како замишљаш изглед села некада? [...] Шта је традиција? Зашто је она важна за један народ? Какав је био живот народа у Идвору у време које описује писац? [...] Зашто је народ певао песме о Карађорђу и другим српским јунацима? Зашто су значајне епске народне песме? Како могу људи бити *чувари мудрости*?“ (Todorov, Svetković, Plavšić, 2013: 61). Оваквим низом питања обухваћено је неколико битних сегмената културе који произилазе из одабраног одломка. Тачније, одговори на питања се не могу пронаћи директно у тексту, већ је неопходно коришћење чињеница из текста, повезивање са искуством и претходним знањем ученика. Кроз оваква продуктивна питања, а и уз методичку умешност наставника, могуће је кроз одломке Пупинових мемоара уочавати мноштво слика из фолклорне српске културе. Постоје и друга питања из читачких апаратура која одговарају самом предмету проучавања: „Испричај како је изгледало село у Пупиново време“ (Stanković, Šošo, 2016: 194), „Како се у време када је Пупин био ђак прослављао Дан светог Саве?“ (Trnavac, 2008: 108), „Какво је било његово детињство? Опиши пастирску летњу школу у Идвору“ (Žeželj Ralić, 2016: 136).

На овим наведеним примерима се не завршавају могућности за изучавање елемената српске културе у књижевним текстовима за млађе разреде. Примера међу обавезном лектиром има нарочито у лирским народним пе-

смама, народним бајкама и историјским бајкама Светлане Велмар Јанковић. Циљ рада био је да се кроз неколико одабраних текстова покажу различите слике српске традиционалне културе. Односно, да се са сваким новим примером истакне њен другачији аспект. Занимљиво би било проучавати и стваралаштво домаћих песника који су црпели инспирацију из народне књижевности попут Љубивоја Ршумовића, Милована Данолића, Добрице Ерића, али и из кратких народних умотворина кроз које се преносе искуство и друштвени живот народа.

Закључак

Слике српске традиционалне културе не треба да буду доминантне у обради књижевног текста, јер је тежиште свакако на интерпретацији самог текста. Али, важно је да имају јасно место у настави и да буду више расветљене тамо где текст овакве мотиве носи и такве могућности пружа. Тиме се сигурније остварује и једна од основних мисија уџбеника, његова културна мисија. Преко националног програма образовања и васпитања, односно прецизнијим задацима и упутствима, уз потпунију методичку апаратуру у уџбеницима и уз методичко обликовање садржаја од стране наставника могуће је више искоришћавати културни „потенцијал“ предмета Српски језик. Конкретно, кроз читање и откривање различитих аспеката књижевних дела могуће је уочити слике традиционалне културе које су дате у самом тексту. Исто тако, могуће је издвојити различите елементе културе који произилазе из текста, те је књижевноуметнички текст повод за разговор о одређеним културолошким феноменима. Свакако да би се континуираним разговорима постигло веће интересовање ученика за овај сегмент предмета, као и корелација са обавезним и/или изборним предметима Свет око нас / Природа и друштво и Народна традиција. У уџбеници-

ма за наставу књижевности не постоји довољно питања која би била покретач за разговор о овој теми. Свакако да аутори читанки препознају поједина места и користе књижевни текст за продуктивне разговоре о елементима културе који се уочавају у њему. Корисније би било да дидактичко-методичка апаратура у читанци буде богатија у овом смислу јер доприноси реализацији програма наставе књижевности и предмета Српски језик. Ваљало би да уџбеници у настави позивају на непрекидно промишљање домена културе, што оних који припадају традицији, што оних савременијих.

Проучаване и овде делом споменуте елементе традиционалне, народне културе у обавезним књижевним текстовима могуће је систематизовати и прегледније приказати:

– језик;	– начин живота;	– обичаји;
– морал;	– материјална добра;	– одевање;
– вредности;	– понашање;	– ритуали;
– веровања;	– навике;	– детињство.

Идеја је свакако да се изнесу разноликост и богатство уверења, начина живота, образаца понашања и духовних творевина који припадају једном народу и који имају или би требало да имају ширекњижевни или/и ширеобразовни значај у настави српског језика. Из приказа се виде различити културни елементи који се откривају кроз наставу књижевности у млађим разредима. Они се допуњују другим елементима и феноменима кроз друге текстове, а нарочито кроз наставу књижевности у старијим разредима. Проучавање прошлости на овај начин „помаже да се дубље схвати садашњост, и то не као статична, непроменљива датост, већ и као противуречан процес развоја, који има мноштво варијација и могућности“ (Коп, 1991: 303).

Кроз издвојене слике лако се уочава стваралачка лепота традиционалне културе као један сегмент шире националне културе. Настава српског језика и књижевности у млађешколском образовању чвршће и убедљивије треба да се повеже са културом. Логично би било, због тога што је наслеђем примамо, да та веза прво буде остварена са српском фолклорном културом.

Извори

- Arandelović, J. M. (2011). *Čitanka za 4. razred osnovne škole*. Beograd: BIGZ.
- Ćuk, M., Petrović Perić, V. (2012). *Svet mašte i znanja, čitanka za četvrti razred osnovne škole sa osnovnim pojmovima iz književnosti, gramatike i pravopisa*. Beograd: Nova škola.
- Joksimović, S. (2012). *Moja prva čitanka, čitanka za prvi razred osnovne škole sa pojmovima iz književnosti i jezika*. Beograd: Inovacija Joksimović.
- Joksimović, S. (2015). *Moja čitanka, čitanka za drugi razred osnovne škole sa pojmovima iz književnosti*. Beograd: Inovacija Joksimović.
- Jović, M., Jović, I. (2011). *Čitanka za treći razred osnovne škole*. Beograd: Eduka.
- Marinković, S., Marković, S. (2011). *Čitanka za treći razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Marinković, S., Marković, S. (2012). *Čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Milatović, V. (2010). *Čitanka za treći razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- NP (2004). *Pravilnik o nastavnom planu i program za prvi i drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*. Prosvetni glasnik (2-10), 2004/10.

- NP (2005). *Pravilnik o nastavnom planu i programu za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavnom programu za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*. Prosvetni glasnik (2-9), 2005/1.
- NP (2006). *Pravilnik o nastavnom programu za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*. Prosvetni glasnik (4-13), 2006/3.
- Opačić Nikolić, Z., Pantović, D. (2007). *Priča bez kraja, čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Stanković-Šošo, N., Kostić, M. (2016). *U svetu reči, čitanka za treći razred osnovne škole*. Beograd: Novi Logos.
- Stanković-Šošo, N., Kostić, M. (2016). *Uz reči rastemo, čitanka za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Novi Logos.
- Stanković-Šošo, N., Čabrić, S. (2016). *Beskrajne reči, čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Novi Logos.
- Todorov, N., Cvetković, S., Plavšić, M. (2013). *Trešnja u cvetu, čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Eduka.
- Trnavac, M. (2008). *Kuća u razredu, čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Požega: Epoha.
- Žeželj-Ralić, R. (2015). *Maša i Raša. Igra reči, čitanka za prvi razred osnovne škole*. Beograd: Klett.
- Žeželj-Ralić, R. (2016). *Maša i Raša. Carstvo reči, čitanka za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Klett.
- Žeželj-Ralić, R. (2016). *Maša i Raša. Reči čarobnice, čitanka za četvrti razred osnovne škole*. Beograd: Klett.
- Žeželj-Ralić, R. (2016). *Maša i Raša. Reka reči, čitanka za treći razred osnovne škole*. Beograd: Klett.

Литература

- Avramović, Z. (1997). *Vrednosti savremenog udžbenika 1*. Užice: Učiteljski fakultet.
- Barišić, R., Bjeladinović Jergić, J., Vladić Krstić, B., Vlahović, P., Rodić, Z. i Stojaković, V. (2004). *Narodna kultura Srba u XIX u XX veku – vodič kroz stalnu postavku*. Beograd: Etnografski muzej.
- Cvetanović, Z. (2012). *Čitanka u razrednoj nastavi*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Jovanović, A. (2015). Srpski jezik i književnost: nastavni predmet, predmet identiteta i kulture /uvodne napomene/. *Inovacije u nastavi*. 28 (4), 18-28.
- Klajn, I., Šipka, M. (2007). *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej.
- Kokanović, D. (1993). *Zaboravljena kultura*. Novi Sad: Svetovi.
- Kon, I. S. (1991). *Dete i kultura*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- LOT (2014). *Leksikon obrazovnih termina*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Mrkalj, Z. (2008). *Nastavno proučavanje narodnih pripovedaka i predanja*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.
- Opačić, Z. (2015). Pretpostavljeni čitalac (kulturni i ideološki kontekst književnosti za decu). *Inovacije u nastavi*. 28 (4), 18-28.
- Pavlović, M. (1993). *Ogledi o narodnoj i staroj srpskoj poeziji*. Beograd: Srpska književna zadruka.

- Plut, D. (2003). *Udžbenik kao kulturno-potporni sistem*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva i Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta.
- Sokolović, Đ. (1970). Kultura i tradicija. *Kultura*. 12, 8-31. Posećeno 28. 8. 2017. godine na: http://zaprokul.org.rs/pretraga/12_1.pdf.

Summary

Teaching Serbian language, in all its aspects, should help students develop positive attitudes towards Serbian culture, as well as towards culture in general. Numerous text of both traditional and fine literature contain, sometimes in the plain view and sometimes hidden, folk images and scenes. A detailed analysis of articles containing the elements of traditional culture and included in the compulsory reading list for Serbian language was taken as a starting point of the research. The goal was to present the diversity and richness of beliefs, lifestyles, behavioral patterns and spiritual tenets pertaining to one nation. The focus was not only on the methodological design of the contents of the national curricula and readers, but also on the opportunities and challenges of giving a more important role to these contents in the Serbian language instruction. The identification and interpretation of the symbols of traditional Serbian culture is important because it encourages learning about national identity, which is one of the goals of Serbian language instruction and education in general. The analysis of the texts included in the readers showed that there was plenty of reading content pertaining to national culture that should have its place in the lower grade classes, not only for the purpose of its interpretation, but also for preserving traditional culture and increasing students' interest in everything that belongs to the field of culture.

Keywords: *traditional Serbian culture, curricula, literary text, reader, methodological apparatus.*